

diferenciáltan lehet csak vizsgálni az egyes törvényszerűségek érvényességét, s felhívja a figyelmet arra, hogy nemcsak a törvényszerűségek feltárása a fontos, hanem ezek érvényességi körének megállapítása is elkerülhetetlen feladat.

Nagyon röviden kerül tárgyalásra a *haladás kritériumainak vizsgálata a nevelés történetében*. Valószínű, hogy a túlságos rövidség s az ebből következő tömörség okozza, hogy az olvasónak a haladás kritériumait illetően kétségei támadnak elsősorban az idézett német szerzők — KLAUS és SCHULZE — kissé sematikus koncepcióját illetően. Erdemes lenne külön vizsgálat tárgyává tenni ezt a problematikát, pontosabban: a termelőerők és termelési viszonyok primátusának kérdését, mint a haladás kritériumának meghatározóját. Egy ismeretetés keretén belül erre természetesen csak az igény kifejezéséig lehet eljutni. Hangsú-

lyozni szeretnénk azonban még egyszer, hogy e témával kapcsolatosan szükség lesz — amint a szerző is jelzi — jóval szélesebb körű elméleti tevékenység kibontakoztatására.

A következő, szintén nagyon rövid fejezet bemutatja a *neveléstörténet-írásban jelentkező korszerű törekvéseket*. Ugyancsak egy-egy rövid fejezetet szánt a szerző a *neveléstörténeti periodizációs problémáinak és a neveléstörténeti kutatás módszereinek bemutatására*. Lényegretörő, jó összefoglalások ezek a fejezetek, s megfelelnek a szerző már említett koncepciójának, annak, hogy könyvét bizonyos értelemben *vitaindító és programatikus* céllal írta.

A neveléstörténet problémái iránt érdeklődő olvasó ezzel a kis füzetrel hasznos gondolatindító tanulmányt vesz a kezébe.

MÁK MIHÁLY

JOHANNIS AMOS COMENII OPERA OMNIA. 17. KÖTET

Prága, 1970. Academia. 311 oldal.

A mozgalmas COMENIUS-év utolsó napjai érdekes meglepetést tartogattak a magyar neveléstörténészek számára: ekkor látott napvilágot a COMENIUS összes műveit új, modern kritikai kiadásban közreadó sorozat 17. kötete, a Csehszlovák Tudományos Akadémia gondozásában. A pompás kiállítású könyvben cseh kutatók által írt latin nyelvű utószavak kíséretében három, Sárospatakon írt COMENIUS-mű található.

Egyik az *Artificii legendi et scribendi tirocinium*, JIŘI KYRÁŠEK gondozásában és utószavával. E kis COMENIUS-művet, amely az olvasás és az írás tanításának módszereivel foglalkozik, KYRÁŠEK szerint szerzője 1651–1652-ben készítette.

JAROMÍR ČERVENKA rendezte sajtó alá a *Lucidarium* eddig fellelt töredékeinek szövegeit. Ez a mű tulajdonképpen az *Orbis Pictus* első, csak latin nyelvű változata, amelyből néhány lapnyit a sárospataki nyomdában COMENIUS 1653-ban kinyomtatott.

Végül az *Orbis Pictus* nürnbergi, 1658-i, 1659-i és 1662-i latin—német kiadásának teljes szövege és képanyaga kapott helyet a kötetben JAROMÍR ČERVENKA és STANISLAV KRÁLIK gondozásában, MARTA BEČKOVÁ utószavával, mely részletes tájékoztatást ad a *Lucidarium* és a belőle kialakuló *Orbis Pictus* kéziratának sárospataki keletkezési körülményeiről. (A *Lucidarium*-ot a sárospataki nyomdában nyomtatták — bizonyítja többek között — nem pedig Gyulafehérváron, ahogyan S. STRÍBU 1965-ben írt tanulmányában állította.)

Mindhárom mű tehát kétségtelenül COMENIUS magyarországi tartózkodása alatt készült,

ilyen együttesben most került először modern formában kiadásra. E kiválóan megszerkesztett kötet segítségével most már a magyar kutatóknak kell feleletet adni ilyenféle kérdésekre:

COMENIUS mindhárom műve a legkisebb iskolás gyermekek oktatási problémáival foglalkozik, miért éppen itt, Sárospatakon állította össze ezeket a könyveket? E problémák ugyanis sem itt-tartózkodása előtt, sem az után mélyebben nem foglalkoztatták, általa, szerkesztett iskoláskönyv legalábbis ezt nem bizonyítja.

Hogyan kapcsolódnak egymáshoz ezek a szorosan egymás mellett keletkezett művek, illetőleg a bennük kifejtett módszeres elgondolások? Hogyan magyarázhatók meg a *Tirocinium* és a *Lucidarium*-előszó között kétségtelenül kitapintható, az olvasástanítás módszere körüli ellentmondások a sárospataki iskolában történt valószínű kipróbálás nyomán szerzett tapasztalatokkal? Hogyan illeszthetők be ezek a művek a *Schola ludus* „schola trivialis”-jeleneteibe?

Comenius számos művéből kitűnik: a sárospataki iskola legelső osztályában anyanyelvi olvasás- és írástanulás folyt, ez után léptek a tanulók a panszofikus iskola első osztályába, már az olvasás- és írástudás birtokában. De hogyan tudták használni a sárospataki iskola anyanyelvi osztályának — nyilván magyar anyanyelvű — tanulói az olvasás- és írástanulás e latin nyelvű segédkönyveit? Az „alphabetum vivum”-ra, a főként állathangokat utánoztató „élő ábécé”-re például a latin osztályokban már nem volt semmi szükség.

Végeredményben spekulatív elmélyedés ter-
mékei ezek a művek, vagy COMENIUS szándéká-
ban állott a helyi anyanyelvi osztály munká-
jának gyökeres megújítása is? Tehát a panszo-
fikus latin iskola három osztályának felállításán
kívül új anyanyelvi osztályt is szervezett
Sárospatakon?

Jól látható: nemcsak a magyar neveléstör-
vényt anyagát gazdagította — egyetemes
értékein kívül — ez a szép kiállítású, új
COMENIUS-kötet, de növelte a megválaszoló-
landó kérdések sorát is.

MÉSZÁROS ISTVÁN

RUZICKAY GYÖRGY: TESSEDIK SÁMUEL ÉLETE

Szarvas, 1970. Szarvas Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának és Békés
Megyei Tanács V. B. Művelődési Osztályának kiadása. 141 lap.

TESSEDIK SÁMUEL halála 150. évfordulója
alkalmából országsszerte, s a határokon túl is
megemlékeztek életmunkájáról. Sok irányú
tevékenysége különböző tudományágak műve-
lőit készítette történeti szerepének, jelentősé-
gének megállapítására, máig is érezhető hatá-
sának számbavételére.

Áldozott emlékének a művészet is. RUZICKAY
GYÖRGY festőművész „rajzsorozata”
— ahogyan maga írja — „e nemben az első,
képzőművészeti tiszteletadás TESSEDIK
SÁMUEL emlékének.”

Milyennek látja a művész szeme TESSEDIKET,
és hogyan rajzolja meg a művészkéz port-
róját?

Hetven rajz grafikai virtuozitással érzé-
kelteti TESSEDIK korát, a jobbágyparasztság
életkörülményeit a XVIII. sz. második felé-
ben, a XIX. sz. elején, TESSEDIK szarvasi
kísérleteit, szervező, építő munkáját, oktató-
nevelő tevékenységét.

A cselekvő, a tevékeny TESSEDIKET bemutató
rajz a legkifejezőbb TESSEDIK-ábrázolás. Nem
maradt fenn róla hiteles arckép, egykorú leírás
sem. Általában magas, erőteljes férfialak-
nak képzeltek el, energikus arcvonásokkal.
RUZICKAY élethű *Tessedik-képe* (67. o.) a
munka lázában égő, örökké tevékeny alkotót
mutatja be. Környezete fölül magasodó, fel-
nagyított, robusztus alakja erőt sugároz,
kemény arcvonásai céltudatosságot, határo-
zottságot tükröznek. Alakja körül — munkája
nyomán — a pezsdülő élet jeleit láthatjuk.

A *pedagógus Tessediket* ábrázoló rajzok mon-
danak számunkra, nevelők számára a legtöbbet.
Pedagógiai reformterveinek megvalósításáért
harcolva jut el TESSEDIK a mintaiskolának
szánt *Gyakorlati Gazdasági és Ipariskola* (Insti-
tutum Tessedikianum) megszervezésének szüksé-
gességéhez (89. o.). — Az *iskola munkáját* szem-
léletes módon bemutató rajzok (51., 92., 93. o.)
néhány mozzanat kifejező ábrázolásával érzé-
keltetik azt a sok irányú oktató-nevelő tevé-
kenységet, amelyben elméleti képzés és a
hasznos gyakorlati munka szempontjai egy-
bekapcsolódtak. Míg a tantermekben elméleti
oktatásban részesültek a tanulók, a munka-
termekben és a műhelynek számító széles

folyósokon gyakorlati képzés folyt. A külön-
böző korú tanulók — ahogyan a rajzokon is
láthatni — sokfajta munkát végeztek, cso-
portban (a tanulók életkori sajátosságainak
figyelembevételével), a külső körülményeknek,
„természetüknek, a szükségleteknek megfe-
lelően.” A munkatermekben a teljes munka-
folyamatnak „első kéztől az utolsóig” lehetek
a tanulók tanúi. — TESSEDIK pedagógiai örök-
ségének ma is időszerű vonása a *tevékenység*
szerepének hangsúlyozása az oktató-nevelő
munkában. A tanulók „természetes csele-
kedtetését” hangsúlyozta korának lelket,
testet sorvasztó verbalizmusával szemben.
„Ami nem párosul tapasztalattal és gyakor-
lattal — írta — csupán üres szócséplés, és
csak fecsegő gépeknek képez (123. o.) — A *nők*
oktatásának-nevelésének kezdeményezésével is
megelőzte TESSEDIK a korát. Iskolájában
mindkét nembeli ifjúság otthonra talált (51.,
69., 93. o.). Azt tartotta, hogy a családok jóléte
a nők gondoskodásán, hozzáértő gazdálkodá-
sán múlik. — Nem a kiváltságosok néhány
gyermekének volt iskolája TESSEDIK intézete, a
dolgozó *parasztság gyermekeit* oktatta, *töme-
geket* nevelt (51., 92., 93., 123. o.) Egész iskola
rendszerét, pedagógiai gondolkodását a job-
bágyparasztság felemelkedésének rendelte alá.

Megjelennek előttünk megannyi tömören
fogalmazott rajz tükrében a „sötét erők”,
amelyek igyekeztek TESSEDIK terveit keresz-
tezni, kísérleteit csírájában elfojtani. Meg-
döbbentő az *együgyűség* rajza (39. o.), a defor-
mált arccal, a szűklátókörűséget, a korlátolt-
ságot sejtető alacsony homlokkal, a kifejezés-
telen tekintettel, valamint az erőt őrölő *bizal-
matlanság* és a sértő, égető *gúny* pregnáns
rajza (41., 43. o.). Barokk pompájú kompozí-
ciójával felejthetetlenül vési emlékezetünkbe a
lázítókról szóló rajz (99. o.) a visszahúzó
erők vad dühét. Az *elpusztított gazdasági kert*
rajza (105. o.) beszédes színbólua az ostoba
irigységnek, a féltelen gyűlöletnek. — A negatív
erők, figurák rajzai remeklései RUZICKAY
ezerarcú grafikájának.

Sok ostobasággal, bizalmatlansággal kellett
TESSEDIKnek megküzdenie. Útjába „nehéz-
ségeket gördítettek.” Nemegyszer érték rágál-